

YEREL ÜRETİM VE TURİZM İLİŞKİSİNDE TASARIM MÜDAHALELERİ ÜZERİNE; SAFRANBOLU ÖRNEĞİNE DOĞRU

Ege KAYA KÖSE¹, Dilek AKBULUT²

ÖZET

Zanaat uygulamaları; yerel bilginin sürdürüldüğü kültürel bağlamda güçlü bir yerel kimlik taşır. Küresel pazar için işleyen modern üretim ise, yerel bilgi ve yerel merkezli uygulamanın yerini almaktadır. Malzeme ve üretimin tek tipleşmesi, yerel üretim, üretim süreci ve yerel malzemenin yok olmasına neden olmaktadır. Son yıllarda yerel bilginin korunması, nesiller arasında aktarımın sağlanması ve yerel üretimin devamlılığı için farklı disiplinlerde sürdürülebilirlik araştırmaları yapılmaktadır. Yerelde malzeme ve üretim yöntemi ile zanaat ve sürdürülebilirlik çalışmalarına literatürde sıkça rastlanmasına rağmen, turizm bağlamında; yerel üretimlerin ve bu üretime tasarım müdahalesinin sağlayacağı katkı hakkındaki araştırmalar sınırlı sayıdadır. Çalışma kapsamını yerel üretimlere, turizm çerçevesinde tasarım ile katkıda bulunabilecek tasarım müdahalelerinin kavramsal ve pratik yönünün belirlenmesi ve müdahale stratejilerinin geliştirilmesi amacıyla verilerin derlenmesi oluşturmaktadır. Yerel zanaatlara yapılan tasarım müdahaleleri, yerel üretim, tasarım ve turizm arasındaki bağlantıyı kurmak ve Safranbolu özelinde yapılacak uygulamalara ışık tutmak amacıyla sınıflandırılmıştır. Bu çerçevede çalışmada yazılı ve basılı verilerin toplanmasına, derlenmesine ve sınıflandırılmasına ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Derlenen ve sınıflandırılan müdahale örnekleri ışığında Safranbolu için müdahale yaklaşımı önerisinden kısaca bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zanaat, Tasarım, Yerel Üretim, Tasarım Müdahalesi, Safranbolu

¹ Karabük Üniversitesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü, Orcid No: 0000-0002-7121-5602, egeekaya@gmail.com

² Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü, Orcid No: 0000-0003-1005-3395, dilek.akblt@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 15 Haziran 2019 **Kabul Tarihi:** 26 Haziran 2019

ON DESIGN INTERVENTIONS IN LOCAL PRODUCTION AND TOURISM RELATIONS; TOWARDS THE CASE OF SAFRANBOLU

ABSTRACT

Craft practices carry a strong local identity in the cultural context in which local knowledge is maintained. On the other hand, modern production for the global market replaces local knowledge and local-centred practice. Standardization of materials and production leads to disappearance of local production, its processes and local materials. In recent years, sustainability research has been carried out in different disciplines in order to protect local knowledge, to ensure transfer between generations and to maintain local production. Although materials and production methods, craft and sustainability studies are frequently encountered in the literature, in the context of tourism; research on local productions and their contribution to design intervention is limited. The scope of the study is to determine the conceptual and practical aspects of design interventions that can contribute to local productions through design in the framework of tourism and to develop intervention strategies. Current design interventions to local crafts are classified to establish the link between local production, design and tourism, and to shed light to future implementations in Safranbolu. In this context, the collection, compilation and classification of the written and printed data were mainly included. A new design intervention approach proposal for the Safranbolu field study is included in this study.

Keywords: *Craft, Design, Local Production, Design Intervention, Safranbolu*

1. Giriş

Kültür, sosyal grupların kendine özgü yaşam biçimidir ve öğrenilmiş davranış kalıpları, değerler, iletişim, organizasyonlar ve eserler gibi unsurlardan oluşur. Gündelik hayatın dokusunu kapsar ve daha geniş bir tasarım yelpazesinin ve insan yaşamındaki rolünün dikkate alınmasına izin verir (Heskett, 2002). Maddi kültürün ana unsurlarından biri olan zanaat, toplumsal değerler, inançlar ve coğrafi konum gibi faktörler tarafından üretilir; kültürel değerlerin sürdürülmesinde ve korunmasında rol oynar; özgün, biricik ve yerel özellikleri içerir (Hünerel ve Er, 2012). Bu nedenle, zanaat, gündelik yaşam yoluyla ilgili bilgiyi, yapılan eserler yoluyla aktaran bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Zanaat üretimi nesnel işlevini yerine getirirken buldukları yörenin özelliklerini alarak, onlara yüklenen değerler ile farklılaşmaktadır. Ancak kapitalist sanayinin büyümesi ve piyasaların genişlemesiyle birlikte, geleneksel biçimler açıkça yeni taleplerin karşılanmasında yetersiz kalmıştır (Heskett, 2001). Sanayileşme, emek yoğun çalışmalara dayanan el sanatları ürünlerinin ve üretimlerinin kaybolmasına neden olmuştur. El işi üretimi, yerel olarak üretilen el yapımı üretim nesnelere sınırlı mallarla değiştirilmesi sonucu rekabette geride kalmıştır ve zanaatkârlar için pazarların kaybına yol açmıştır (Reubens, 2016). Makine ve el sanatları üretimi arasındaki fark belirginleştikten sonra yerel üreticiler üretimlerini sürdürebilmek için çeşitli sektörlerle yönelmişlerdir. Modern üretim karşısında yerel üretimi sürdürmek için de zanaatkârların bazıları yeni bir iş dalına geçerken, geri kalanlar ya endüstriyel üretimdeki işçiler ya da küçük ölçekli işletmeler olarak turizm gibi yeni iş alanlarına yönelerek üretimde devamlılık sağlayabilmektedirler.

Bu şartlar altında el sanatları üretiminin devamlılığı, yerel kimliği ve geleneksel teknikleri öne çıkarabilecek turistik pazarlara yönelik üretimler ile sağlanmaya çalışılmaktadır (Cohen, 1988, Cohen, 1989, Heskett, 2002).

Bu çalışma, yerel üretimin sürdürülebilirliğinin turizm çerçevesinde gerçekleştirilmesinde katkıda bulunabilecek tasarım müdahalelerinin; kavramsal ve uygulama alanlarının belirlenmesi ve yeni bir müdahale stratejisinin geliştirilmesi için zemin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Yerel üretim, tasarım ve turizm ilişkisinin kurulmasında literatürde yer alan tasarım müdahaleleri araştırılarak sınıflandırılmıştır. Yeni bir uygulama alanı olarak Safranbolu'da yerel malzemeyi, teknikleri ve gelenekleri turizm ile alakalı kılmak, yerelin maddi ve manevi değerinin korunmasını ve sürdürülebilirliğini sağlayabilir. Böylece zanaat üretimi nesnelere, mevcut koşullara (üretim, malzeme, teknoloji vb.) uyarlanabilir ve yeniden üretilebilir. Turizme yönelik yerel üreticiler, yerel yönetimler, tasarımcılar ve son kullanıcıların çalışmaya dahil edilmesi ile yeni bir iş birliği modelinin Safranbolu bölgesi özelinde oluşturulmasının

temelini oluşturacak verilerin derlenmesi ve örneklendirilmesi amacıyla çalışma önem taşımaktadır. Çalışmada yerel üretimin sürdürülebilirliğinin turizm çerçevesinde tasarım müdahalesi örnekleri ile incelenmesi, bölgesel çalışmalarda kullanılacak temel verilerin derlenmesi amacıyla gelecek araştırmalara referans olabilir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde kültür, yerel üretim ve turizm konularına yer verilmiştir. Tasarım ve yerel üretim ilişkisinin açıklandığı ikinci bölümde birlikte tasarlama eylemi, yerel üretimde malzeme ilişkisi ve yenilikçi tasarım yaklaşımları, ürün ve mekân odaklı kalkınma projeleri ve tasarım eğitimi içerisine dahil edilen yerel üretim konuları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde tasarım ve turizm ilişkisinin açıklanabilmesi amacıyla, nesne ve hizmet tasarımı odaklı çalışmalar, yerel üretimin deneyimlenmesi ve uygulamalı kültür müzeleri örnekleri sunulmuştur. Çalışmada uygulama alanı olarak belirlenen Safranbolu'nun turizme yönelik geleneksel üretiminin değerlendirilmesi ise dördüncü bölümde yapılmıştır. Beşinci bölüm sonuç ve gelecek çalışmalar için önerilerden oluşmaktadır.

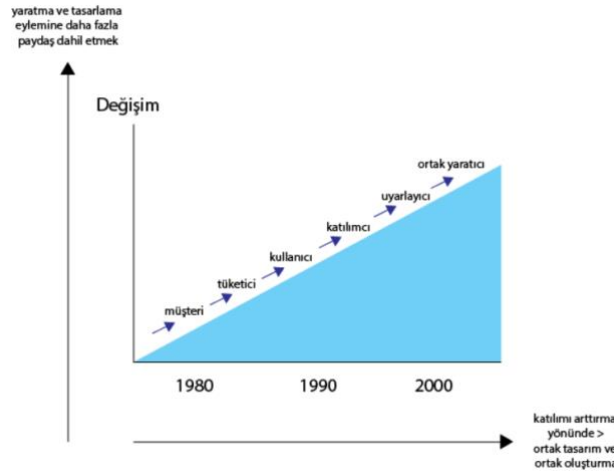
2. Tasarım ve Yerel Üretim İlişkisi

Pratik uygulamalar ve deneyimler sonucu bilginin öğrenilmesi (Polanyi, 1966) yerel üretimlerin belirgin özelliğidir. Son yıllarda yerel üretimlerin sürdürülebilirliği için tasarım ile iş birliği, tasarım müdahaleleri, sosyal inovasyon, girişimcilik, güçlendirme konuları öne çıkmaktadır. Tasarım aracılığıyla gerçekleştirilen müdahale ve inovasyon, yerel kültürün canlılığını artırıp zanaatkârlara yeni iş alanları oluşturarak gelirin artmasını ve zanaat uygulamalarına katılmak için daha fazla insanın motive edilmesini sağlayabilir (Zhan ve Walker, 2018). Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, zanaatkâr ve tasarımcıların birlikte oluşturma eylemi içerisindeki iş birliği ile bilgi ve becerinin teorik ve pratik uygulamalar ile aktarılması sağlanabilmektedir. Uygulama odaklı atölye çalışmalarına tasarım eğitimi alan bireylere ek olarak tasarım eğitimi almayan bireyler de dâhil edilebilmektedir. Bunun yanı sıra tasarım eğitim müfredatına zanaatkar iş birliklerinin eklenmesi, malzeme ve üretim ilişkisinin öğrenilmesini, güncel malzemeler ve yeni üretim teknolojilerinin yerel üretimlere entegre edilebilmesini sağlayabilir. Çalışma kapsamında yerel üretime yapılan tasarım müdahaleleri ve destekleri, birer “birlikte tasarım” eylemi olarak kabul edilmiştir.

2.1. Birlikte Tasarlama Eylemi (Co-design)

Günümüzde tasarlama eyleminde, sosyal bilim alanının iş birlikçi yaklaşımının da etkisi ile ortaya çıkan kullanıcı merkezli tasarım sürecinden katılımcı deneyimlerine yönelik bir eğilim söz konusu olmaktadır. 1980'lerden bugüne müşteri olarak tanımlanan

kullanıcının yaratıcı potansiyelinin değerlendirilerek, daha iyi hizmetler ve ürünler tasarlanmasında yardımcı olabileceği iddiası katılımcı tasarım yaklaşımından, kullanıcı odaklı tasarıma, müşteriden kullanıcının yaratıcılığına ve birlikte oluşturmaya kadar çeşitli metodolojilerin geliştirilmesini teşvik etmiştir (Fuad-Luke, 2009) (**Şekil 1**). Kullanıcılar için tasarım yapmak yerine kullanıcıları tasarlama eylemine dâhil etmeye dayanan ve yeni düşünme, hissetme ve çalışma alanları yaratılan bu tasarım hareketi (*postdesign* olarak da adlandırılabilir) yalnızca bir yöntem değil, bireyin tasarlama eylemi sürecinde kendini ifade etme biçimi ve yaratıcı düşünceye katkıda bulunabileceği inancıdır (Sanders, 2002).

Şekil 1. Müşteriden Ortak Yaratıcıya Geçiş (Fuad-Luke, 2009)

Sanders ve Stappers'in (2008) örneğinde ortak yaratım-birlikte oluşturma (*co-creation*), iki ya da daha fazla kişi tarafından paylaşılan herhangi bir kolektif yaratıcılık eylemi olarak tanımlanmıştır. Birlikte oluşturma, fizikselden metafiziğe, malzemedan ruhsal olana kadar değişen uygulamalar için kullanılan geniş bir alanı kapsayan bir terimdir. Ortak tasarım (*co-design*) ise tasarlama eyleminin kolektif yaratıcı uygulamaları olarak ortak yaratımın içinde barındırdığı daraltılmış bir alan olarak düşünülebilir. Ortak tasarım, tasarım geliştirme sürecinde birlikte çalışan tasarımcıların ve tasarımcı olmayan bireylerin yaratma eyleminde bir araya gelmesi olarak tanımlanmıştır (Sanders ve Stappers, 2008, Sanders ve Stappers, 2002). Ortak tasarım birlikte oluşturmanın (*co-creation*) örneğidir. Ortak tasarım, iş birliği yapan tasarımcıların ortak yaratıcılığını ifade etmek için de kullanılabilir. Ortak tasarım'da kullanıcılar tasarlama eylemi içerisinde aktif rol alarak yaratma eyleminin paydaşı olmaktadır.

2.2. Üretim, Malzeme İlişkisi ve Yerel Üretimdeki Değişimler

Üretim, malzeme ilişkisi ve yerel üretimdeki değişimler incelendiğinde ağırlıklı olarak zanaat üretiminin karşılaştığı sorunlar arasında, hızlı tüketim ile birlikte el işçiliğinin, yaratıcılık ve kültürel kimlik vb. konularda değerinin yok olması ve sürdürülebilirliğinin sağlanamaması başlıkları yer almaktadır. Sektörler arasında bağın yeterince kurulmaması sebebiyle de kapalı, yalıtılmış, küresel bakış açısına sahip olmayan ve teknoloji alışverişi yapmayan bir üretim durumuna gelinebilmektedir. Zhan vd., (2017)'e göre üretim seviyesinde tasarım müdahalesinin iki yönü bulunmaktadır. İlki yerel kaynaklar (yerel malzeme, üretim teknikleri vb.) ile yerel ve küresel tüketim için yerel üretim atölyelerinde yeni bir üretim modeli geliştirmektir. İkinci müdahale ise, üretim aşamasına kullanıcıyı da dâhil etmek olarak belirtilebilir. Böylece üretim ve tüketim bir bütün olarak değerlendirilebilir ve yapma eylemi sırasında katılımcıların üretilen ürünle duygusal bağının artması sağlanabilir.

Tasarımcılar ile yerel üreticilerin üretim yöntemi ve malzeme odaklı iş birliği örnekleri incelendiğinde, yerel üretim yönteminde gerçekleştirilebilecek değişiklikler ile sonuç ürünlerin standardizasyonunun sağlanması, güncel teknolojik gelişmelere uygun üretim yöntemleri ile yerel malzemenin bir araya getirilmesi, yerel üretimi gerçekleştirilecek ürün için malzeme tedariğinin sağlanması konuları öne çıkmaktadır. Greru ve Kalkreuter'e (2017) göre yerel topluma hizmet eden yerel üreticilerin tasarımcılarla bir araya gelmesi ile küresel pazara yönelik nesnelere meydana getirilir. Tasarımcılar bu iş birliği sürecinde geleneğin yeniden canlanmasını ve sürekliliğini sağlayan arabulucular olarak hizmet ederler (Gruer ve Kalkreuter, 2017). Böylelikle yerel üretim yönteminde gerçekleştirilebilecek müdahaleler ile birden fazla üretimin gerçekleştirildiği ürünler için; seri üretimde aynı bantta üretilen ürünlerdeki gibi yerel üretimde de ürünlerin benzerliği sağlanabilir, üretimdeki hata payı düşürülebilir, üretim aşamasında harcanan süre azaltılabilir.

Üretim aşamasına yapılan müdahaleye ek olarak sonuç ürünün oluşturulması da tasarımın müdahale alanlarından biridir. Geleneksel işçilik, çağdaş ihtiyaçları karşılamak için yeni malzeme ve üretim teknikleri ile birleştirilebilir (**Şekil 2**). Bernabei ve Power (2017) çağdaş malzemenin, teknoloji ile birlikte kültürü ortaya çıkaran ya da varlığını koruyan yeni bir ürün modeli durumuna gelebileceğini belirtmektedirler. Geleneksel malzeme ve üretim teknikleri miras alınarak, çağdaş üretim teknikleri ve malzemeleri ile bir araya getirilebilir. Böylece yeni tüketim alanları oluşturularak pazar alanı genişletilebilir ve el sanatlarının değeri artırılabilir (Bernabei ve Power, 2017).

Şekil 2. 3D Printer üretim örnekleri (Bernabei ve Power, 2017; Altay ve Öz, 2016)

2.3. Kalkınma Projeleri

Geleneği sürdürmek, onu sürekli geliştirmek demektir. Bu nedenle, geleneksel ve yerel kültürün ancak günümüze uyarlandıkça sürdürülebilirliği sağlanabilir (Zhan ve Walker, 2018, Nugraha, 2012). Tasarımın disiplinler arası sorunlara çözümler üretilebileceği göz önünde bulundurulursa sürdürülebilirlik için fark yaratacak potansiyele sahip olduğu belirtilebilir. Tasarım, tek ürün tasarımından etkileşime, sistemlere ve faaliyetlere odaklanmaya kadar değişmiştir (Zhan vd. 2017). “Seri imalatın aksine, bir ürünün bölge içerisinde bulunan atölyelerde kendine has üretim rotası üzerinden şekillenmektedir. Bu ortak üretim modeli ve ağ yapısı, ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel ilişkileri de beraberinde getirmektedir ve seri üretimden farklı olarak sadece üretim ve tasarımla ilişkili değil, aynı zamanda turizm, güncel sanat, eğitim gibi farklı dinamiklerle ilişki kurmaya açık bir yapıda olmaktadır” (İngin, 2011: 32). Bölgesel kalkınma, canlandırma, koruma, endüstriyel bölgelerin rehabilitasyonu gibi pek çok tanımın kullanılabilmesi projeler ile, kalkınma ajanslarının, belediyelerin, özel sektörün ya da kurumların fon destekleri ile el sanatlarını canlandırma girişimleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bölgesel çalışmalar ile yerel üretimlerin sürdürülebilirliği ve ekonomiye nasıl entegre olabileceği başlıkları, tasarım müdahale örneklerinde ürün ve mekân odaklı olmak üzere iki açıdan incelenebilir.

2.3.1. Sürdürülebilirlik Odaklı Ürün Geliştirme Çalışmaları

Bir zanaat eseri kültür, gelenek ve inancın örneğidir ve üretimi için gereken bilgi ve beceriler bir nesilden diğerine aktarılır. Dolayısıyla, hem nesnelere hem de uygulamalar yoluyla maddi kültürle ilgili bir süreklilik ve anlam birikimi vardır ve bu değerleri korumanın önemi açıktır (Zhan vd. 2017, Çiftçi ve Walker, 2017). Tasarımın el sanatlarının sosyal gelişim, inovasyon ve girişimcilik yoluyla güçlenmede merkezi bir rol üstlenebileceği (Busch vd. 2014) ürün, hizmet, iletişim tasarımı ve markalaşma ile ilgili pek çok alanda katkıda bulunabileceği fırsatlar yer almaktadır. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) (2005)'in yayınladığı raporda

tasarımcılar; el sanatlarının üretim süreçlerine yenilikçi yaklaşımlar sunan; ürün geliştirme, yeni ürün oluşturma, malzeme ve uygun teknolojilerin seçimini sağlayan köprüler olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 2005). Tasarımcılar ve yerel üreticiler arasındaki iş birliği ile yerel malzeme kullanılarak üretilen nesnelere günümüz üretim teknolojilerine uyarlanabilir, üretimde standardizasyon oluşturularak yerel ile sınırlı olan el sanatlarının küresele yayılması (e-ticaret vb. yerelden küresele aktarılabilirliği) sağlanabilir.

Tasarım ve sürdürülebilirlik ilişkisi için son 20 yılda pek çok çözüm ve girişim ortaya çıkmıştır. Bunlar; yeşil tasarım, beşikten beşiğe (*cradle to cradle*), ürün/servis tabanlı sistemler, yeniden kullanılabilir sistemler, sistemik tasarım (*systemic design*), permakültür (*permaculture*) ve sosyal inovasyon olarak sıralanabilir (Zhan ve Walker, 2018). Sürdürülebilirlik, doğal kaynakların doğru kullanılması, çevre tahribatının azaltılması konuları ile öne çıkarken “insan faaliyetlerinin doğa ile uyumlu hale gelmesi açısından bir üst kavram/çatı olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilirlik, sadece insan faaliyetlerinin doğal çevre ile uyumuyla değil aynı zamanda sosyal, etik yönleri ve etkileri ile de ilgilenmekte ve sürdürülebilirliğin insani ve kültürel yönü öne çıkmaktadır” (Yılmaz, 2015: 29). Böylece sürdürülebilirlik araştırmaları, ekoloji temelli çalışmalara ek olarak, katılımcı odaklı tasarım yaklaşımı ile birlikte oluşturma ve yapma eyleminde yeni deneyimlerin oluşturulması yönünde ağırlık kazanmıştır. Rebecca Reubens’in (Şekil 3) geliştirmekte olan ülkelerdeki el sanatları sektörünün gelişimine odaklanan çalışmasında yerel malzemelerin sürdürülebilirliği amacıyla Hindistan’da bambu, Vietnam’da bambu, rattan ve deniz otu gibi endüstriyel olmayan malzemeler ile endüstriyel malzemelerin bir araya getirilmesi ile zanaatkar ve üniversite öğrencilerinin katılımları ile becerinin paylaşılması, aktarılması ve uygulanabilirliğinin sağlanması ile yeni ürünler oluşturulmuştur.

Şekil 3. Bambu zanaat çalışması örneği Kotwalia (Hindistan) ve Vietnam (Reubens, 2010)

2.3.2. Mekân Odaklı Çalışmalar

Yerel üretimlerin desteklenmesi yalnızca nesnelere üretimini sürdürülebilirliğinin sağlanması ile değil aynı zamanda üretim alanlarının da korunarak, bir araya getirilerek, etkinliklerin düzenlenebileceği kapsamlı bölgelerin oluşturulmasını da içeren çeşitli kalkınma projeleri ile gerçekleştirilmektedir. İngin (2011) örneğine göre bir yerin kültürel mirasını ve kimliğini oluşturan üç anahtar öge bulunmaktadır. Bunlar mimari yapılar, bölge sakinleri ve ticaretin hala kurtarılabilecek kadar bozulmadığı alanlardır. Özellikle ticaretin hala devam ettiği bölgelerde; geleneksel zanaatlar, zanaatı uygulayanlar ve fiziksel çalışma ortamları varlıklarını sürdürmekle kalmaz, bunların da ötesinde üst düzey bir turistik ve profesyonel çekicilik yaratarak satış potansiyellerinin, becerinin kendi geleneksel yerinde muhafaza edilmesini sağlar (İngin, 2011).

Kent içi alanlarda yer alan sanayi bölgelerinin kent dışına taşınması ile kent merkezleri üretim özelliğini yitirmiştir. Üretim niteliği taşıyan tarihi kent içi alanlarda kentsel yenileme ve rehabilitasyon çalışmaları ile fiziksel, kültürel ve ekonomik olarak yeniden canlandırma çalışmaları yürütülmektedir. Canlandırma projeleri kapsamında mekânların iyileştirilmesi, ticari alanların yeniden kullanılabilir duruma gelmesi sağlanırken, yenileme projeleri ile de turizm potansiyelinden faydalanma amacıyla yeni ticari aktiviteler önerilmiştir. Yenilenme ve canlandırma çalışmaları ile yeni yerleşimler ve atölyeler ile “mekânsal bir soylulaşma” (Şişmanyazıcı ve Yıldız, 2010) gerçekleştirilmektedir.

2.4. Eğitim

El sanatı, teorik bilgiye ek olarak insanın sözel kapasitesinin ötesinde söyleyebileceklerinden daha fazlasını beceriyle aktarabileceği bir alan olarak tanımlanabilmektedir (Sennet, 2008, Polanyi, 1966). Yerel zanaatkârların sahip olduğu örtük bilgi, uygulama sırasında becerinin paylaşımı ve deneyim ile ustadan çırağa aktarılabilir (Tung, 2012). Son yıllarda gerçekleştirilen çeşitli projeler ve sergiler, el sanatlarının sosyal gelişim, inovasyon ve girişimcilik yoluyla güçlenmede önemli bir rol oynayabileceği yönündedir. Zanaat uygulamalarının hem araştırma hem de uygulanabilirlik konularında bir araç olarak kullanımına yönelik katılımcı etkinliklerine dayanan çalışmalar ile beceri ve bilgi paylaşımlarının daha iyi anlaşılması ve geliştirilmesini sağlanabilir (Busch vd. 2014). İş birliği sürecinde, tasarımcılar fikirleri bir kaynaktan diğerine aktarmak için bağlayıcı ve kolaylaştırıcı olarak hareket edebilirler. Tasarımcılar ayrıca, çeşitli alanlarda uygulanan eski deneyimlere dayanarak yeni konseptler önerebilir ve yenilik için yeni fırsatlar yaratabilir (Tung, 2012).

2.4.1. Üniversite İş birliği Örnekleri

Eğitim, tasarımın yerel üretime müdahale alanlarından biri olarak belirtilebilir. Üniversiteler ve endüstriler arasındaki iş birliğinin artırılması ve genişletilmesi; akademik eğitim sisteminin içindeki ve dışındaki çıraklıkları canlandırmak; bilim, mühendislik, işletme, zanaat ve tasarım arasında disiplinler arası iş birliği ve açık yenilik; üniversiteler içinde ve dışında yapım alanlar yaratmak bu müdahalenin içerisinde yer alan başlıklardır (Zhan vd. 2017). Bu tür akademik iş birlikleri, yerel üretimin devam ettiği bölgelerde yer alan üreticiler ve tasarım eğitimi alan öğrenciler arasında gözlemlenmiştir. Bu iş birliği neticesinde yerel üretim sürecinin öğrenciler tarafından deneyimlenmesi, malzemenin uygulanabilirlik bilgisinin edinilmesini sağlayabilmektedir. Bu tür iş birlikleriyle, öğrencilerin gündelik hayatla ve üretim süreçleri ile ilişkili farklı bir tasarım ve eğitim sürecini deneyimlemesi, ustaların yerel malzeme ve üretim bilgisinden faydalanılması ve devamında bu tür bölgeler ile sürekli bir ilişkinin kurulması sağlanır. Bu tür bölgeler ve atölyeler hem kendi eğitim geleneği hem de açık sistem üretim ortamı ve paylaşımı ile tasarım eğitimine açık bir atölye ve stüdyo imkânı sunmaktadır (İngin ve Altay, 2014). Bir diğer akademik iş birliği örneği ise müzelerin hediyelik eşya satış alanlarına yöneliktir. Bozzola vd. (2015) müze mağazalarında kültürel mirasın sunulabilmesi amacıyla, sergilenecek ve satışı yapılacak ürünlerin oluşturulmasında tasarım eğitimi alan öğrencileri ve yerel üreticileri bir araya getirmişlerdir. Böylelikle yerel üretim mirasını yenilikçi yaklaşımlar ile katma değerini artırma hedefi ile yeniden oluşturmuşlardır.

2.4.2. Halk Eğitim Merkezleri ile Çalışma Örnekleri

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını bütünleştiren, katılımcı yaklaşımların teşvik edilerek katılımcıların mesleki ve sanatsal bilgilerini geliştirmek, tüketici olmanın yanı sıra üretimin de içerisinde dâhil olabilmek, istihdam edilebilirliği arttırmak, geçmiş değerleri korumak ve günümüze uyarlamak ve geleceğe taşımak için dezavantajlı gruplara ve cinsiyet fark etmeksizin katılımcılara eğitim verilen yerel kamu kurum ve kuruluşlarının, vakıf ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu eğitim organizasyonları düzenlenmektedir. ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezi), Olgunlaşma Enstitüleri, KEDV (Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı), İSMEK (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları), SAKEM (Safranbolu Kültür Eğitim Merkezi) bu organizasyon örnekleridir. Tasarımcıların bu organizasyonlar içerisinde yer alması, etkileşimlere odaklanması ve kolaylaştırıcı olarak hareket etmesi, yerel toplulukların basit ekonomik bağımsızlığın ötesinde üretim yöntemleriyle güçlenmesini sağlar (Kaya ve Gelmez, 2013).

Şekil 4. (Soldan sağa) Katılımcılara gösterilen çanta ve çalıştay sonrasında uygulayıcılar tarafından yapılan bir örnek (Kaya, 2011)

Kaya (2011) örneğinde, ÇATOM'de el sanatları icra eden kadın katılımcıların ürün tasarımı uzmanları ile desteklendiğinde ortaya çıkan ürünlerde gerçekleşen değişimler incelenmektedir. Araştırmanın daha önce tasarım eğitimi almamış katılımcıları, ergenlik yıllarından itibaren oya, dantel, keçe yapımı ve dikiş gibi el sanatlarını icra etmiş, önce kendi çeyizlerini işlemiş ardından da müşteri çeyizleri için sipariş üretmişlerdir. Çalışma kapsamında Mardin'de düzenlenen iki çalıştayda katılımcıların özgün ürün oluşturabilmeleri için fikir üretebilmeleri ve uygulama yapabilmeleri hedeflenmiştir. Çalıştaylar boyunca katılımcılarla birebir çalışan tasarımcı, katılımcıların yeni ürün geliştirmeyi tasarımcı rehberliğinde ama yine kendi kendilerine öğrenmeleri için kolaylaştırma prosedürleri geliştirmiştir. Yeni ürün geliştirme hedefinin yanı sıra, çalıştaylar boyunca kurulan etkileşimde tasarımcı ile el sanatları ile uğraşan katılımcılar arasında iş birliği ve ortak öğrenmeye odaklanılmıştır (Kaya, 2011).

3. Tasarım ve Turizm İlişkisi

Turizm, kültürel ve bölgesel olarak yerleşmelerin kimliğini yansıtmak için kullanılan önemli bir ekonomik araçtır. Bu durumda turizm için yapılacak olan gösteri ve teşhirin önemi büyüktür. Turizm için kullanılan kültürel ürünlerin gösteri ve teşhiri, toplumsal özelliklerin yansıtılmasında önemli rol oynamaktadır. Harvey (1990), gösteri ve teşhirin dinamik bir toplumun sembolleri olduğunu, kasaba ve kentlerin yenilikçi, heyecan verici, yaratıcı alanlar olarak yaşamak ve tüketmek için güvenli alanlar olarak görünmek durumunda olduklarını belirtmektedir. Kültürel ve toplumsal özelliklerin

Yansıtılmasının yanı sıra ticari bir amaç için de bu durumun değerlendirilmesi mümkündür. Kısaca turizm; gösteri ve teşhirin ticarileştirilerek, ülkelerin sahip oldukları doğal ve kültürel değerlerini ya da ticari amaçla kurgulanmış alanları sergilemenin en yaygın yöntemi olarak belirtilebilir. Kentsel ve kırsal yerleşmelerde turizm sektörü ile ticarileşen ürünler/hizmetler bu alanlara özgü özellikleri nedeniyle birbirinden farklı süreçlerde ve yerlerde uygulanmalıdır. Urry (2009)'e göre turist endüstrileri için üretilen hizmetler her yerde tedarik edilemez, özel yerlerde üretilmeli ve tüketilmelidir. O tikel yer uygun kültürel anlamların taşıyıcısı değilse, sunulan özgül hizmetlerin niteliği de zedelenebilir. Bu nedenle turizm hizmetlerinde mekânsal sabitlik durumu söz konusudur. Dolayısıyla, günlük rutinin dışına çıkılarak gerçekleştirilen seyahat deneyimleri, ziyaret edilen mekânın temsilleri ile hatırlanmaktadır. Bu noktada tasarım, turistler için yeni bir deneyimin kurgulanması ve yerel üretim iş birlikleri ile tasarlama eylemine katılımcıların (ziyaretçilerin) dâhil edilmesini sağlayabilir. Böylelikle gündelik hayatta karşılaşılandan farklı duyuları içeren hazlar deneyimlenebilir. Bu sebeple tasarım ve turizm başlığı altında ürün tasarımının yanı sıra deneyim başlıklarına yer verilmiştir.

3.1. Nesne Odaklı Çalışmalar (Temsil Nesnesi)

Temsil; biçim, kavram ya da düşüncenin başka bir araçla ifade edilmesi olarak belirtilebilir. Temsil edilenin en geniş anlamıyla kültür olduğu turizm bağlamı ise, temsilin yalnız mekân aracılığıyla değil özellikle de nesnelere aracılığıyla yapıldığı özel bir alan oluşturmaktadır (Bağlı, 2001). Dünyanın her bir köşesinde pek çok el yapımı ürün endüstriyel imalat boyutu kazanarak kültürler ve ekonomiler için merkezi bir rol üstlenmektedir. Ayrıca, turizm sektörü için ürün sağlamak ya da el sanatları olarak bilinen yerel sektörün küresel pazara açılmasını desteklemek gibi yeni roller de tasarımın ilgi alanı içerisinde yer almaktadır (Heskett, 2002). Nesnelere yalnızca faydacı amaçlara hizmet etmek üzere var olmaz. Nesnelere sembolik rolü insanlara kültürel evrenleri dâhilinde anlamlar inşa ve tahsis etme imkânı verir (Woodward, 2013). Turizm bir mekân değiştirme olarak ele alındığında, yerel üretim ile ilgili mekânsal bir değerlendirme ve yerel bir gelenek düşüncesinin temsilleri öne çıkmaktadır.

Günlük rutinlerin dışında yaşanan seyahat deneyimleri, turistin bakışını yönelttiği herhangi bir görüntü kişisel bir deneyimin temsili olabilir. Ancak, turist bakışının potansiyel nesnelere sıradan olanın dışında olmalıdır. İnsanlar, gündelik yaşamda genelde karşılaşılanlardan farklı ölçekte olan veya farklı duyuları içeren farklı hazları deneyimlemelidir (Urry, 2009). Bunun bir örneği, “özellikle sıradan insanların kültürel eserlerini açığa çıkartan, onların yaşamlarının temsillerini gösteren müze gezileridir. Bunlar genellikle, bu insanların evleri, atölyeleri ve fabrikalarının kabaca neye

benzediğini göstermek için gerçekçi bir ortam içinde düzenlenir. Böylece, turistler başka insanların önceleri bildik sanılan yaşamlarının bilinmedik öğelerini görür” (Urry, 2009: 33). Baudrillard (2010), nesnelerin sergiledikleri işlevlerle sınırlı olmadığını gösterge değerleri üzerinden de incelenmesi gerektiğini belirtir ve Eyfel Kulesi örneğini verir (Baudrillard, 2010). Eyfel Kulesi, yerel halk için şehirde yön bulma ve hep beraber bir şeye bakma imkânı veren bir merkez işlevini yerine getirirken, dünya için modernlik, iletişim, bilim ve kozmopolit seyahatin evrensel bir seyahat sembolüdür (Woodward, 2013). Mimari bir yapı olarak Eyfel Kulesi’nin minyatürleştirilerek anı nesnesi olarak yapıyı oluşturan metal konstrüksiyon referansı ile sunulması mekânın temsilinin yerel bir gelenek düşüncesi ile yapıldığının göstergesidir. Endüstriyel olarak ölçeklendirilerek üretilen bu nesnelere, seyahat edilen yere özgü mekânsal ifadelerin taşıyıcısı, gidilen yere ait bir ispat niteliği de taşımaktadır. Zanaat üretimi nesnelere üretildikleri mekânın temsili niteliğindedir ve malzeme, üretim ve mekânsal olarak ziyaret edilen yere ait anlamlar içermektedir. Turistik olarak üretilen zanaatın geçmişe ve yerel mekâna gönderme yapması, tasarım karşısında işlev dışı bir nesne olarak da yer almasına neden olabilir. Bu, zanaat nesnesinin işlevsiz olmasından değil, biçimi ve kendisine yüklenen anlamlar yoluyla var olmasındandır. Turistik bir gezide alınan anı nesnesi, ağırlıklı olarak ürünün işlevsel özelliği için değil, ziyaret edilen bölgeye özgü otantik ya da tipik bir nesne olmasından dolayıdır, bir hatırlatma veya sıra dışı bir deneyimi yakalamanın ve dondurmanın somut bir yoludur (Bağlı, 2001; Gordon, 1986).

3.2. Hizmet Tasarımı Odaklı Çalışmalar

Yeni inovasyon ve değer yaratma eğilimi, maliyetleri düşürmek ve verimliliği artırmak yerine kişiselleştirmeye ve yenilikçi ürün ve hizmetlere dayanmalıdır (Hughes, 2013). Turizmde hizmet sektörü, yerel üretimler, yerel malzeme kullanımı veya üretim biçimi olarak yerelin yaratıcı endüstrilere cevap vermesi için bir fırsattır, çünkü henüz dünyaya açılmamış, küresellik kazanmamış yerelin yayılmasını sağlayabilir. Dünyaya açılma zanaat toplumunun bilgi alışverişi ve uluslararası iletişim yoluyla kabiliyetini artırma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu, yerel zanaatkarların üretim biçimi ve farklı kültürlerle ilgili sınırlı bilgilerini geliştirmelerini ve aynı zamanda küresel bakış açılarını geliştirmelerini sağlayacaktır. Bu yöndeki tasarım müdahaleleri temel olarak hizmet tasarımı, etkileşim ve katılımcı tasarım yaklaşımlarını içerir (Zhan vd. 2017).

3.2.1. Zanaatı Deneyim(-lemek)

Kullanıcının, tasarım ve üretim sürecine bireysel yaratıcılık ve fiziksel emeği ile dâhil edilmesi, sonuç ürün ve kullanıcı arasında bağı güçlendirir. Ürünün pratik

uygulamalarında kullanıcının yer alması ve süreci deneyimleyebilmesi, ürün ile kişisel bağ kurulmasını sağlamaktadır. Kişiselleştirme sürecinde harcanan çabanın çokluğu, ürün ile uzun süre ilgilenen kişiyi duygusal bağ kurma noktasında olumlu yönde etkileyebilmektedir. Son kullanıcının duygusal olarak bir ürüne bağlanmasında, ürün sıradan bir nesne olmaktan çıkar (Mugge vd. 2009). Katılımcı temelli bir çerçeve geliştirilerek, yerel üretimlerin kişiselleştirilerek oluşturduğu duygusal bağın, deneyimin gerçekleştirildiği alan ile de incelenmesi bu bağın artmasını sağlayabilir.

Tasarımcılar gittikçe artan bir şekilde, ürünlerin fonksiyonel yararlarına ek olarak kullanıcı üzerinde oluşturulabilecek duygusal tepkiler ve deneyimler üzerinde yoğunlaşmaktadırlar (Mugge vd. 2009). Zanaat üretiminde örtük bilgi eylem yoluyla edinilir. Dokunsal bilgi ve sezgisel etkiler uygulayıcıların deneyimlerine dayanan uzmanlık ve ustalığın temeli olan bilgi ve becerileri edinmelerini sağlar (Polanyi, 1966, Schön, 1983, Niedderer ve Townsend, 2014). Katılımcıların pratik deneyimi ve tekrarları ile edindikleri bilgiler kişiseldir. Bir insan bir ürün ile duygusal bir bağ geliştirdiğinde, bu ürün işlevselliğin ötesinde bir anlam kazanmıştır. Başka bir deyişle, ürün sıradan bir nesne olmaktan çıkar ve sıra dışı hale gelir. Genel olarak, insanlar duygusal olarak bağlandıklarını hissettikleri ürünlere karşı daha olumlu duygular (örneğin mutluluk, sevgi, sıcaklık ve gurur) yaşarlar (Schultz vd. 1989, Mugge vd. 2009). Duygular kullanıcı deneyimi ve bağlanma başlıkları ile ürün tasarımında incelenmektedir (Desmet ve Hekkert, 2002, Norman, 2005). Zanaat uygulamalarında ise zanaat nesnelere yapımçıları (zanaatkârlar, katılımcılar, uygulayıcılar vb.) kişisel duyguları, hatıraları ve anlamlandırmalarını nesne üzerine eklemektedirler (Niedderer ve Townsend, 2014). Son ürün üretimine katılarak bireysel nesnelere oluşturan katılımcılar, ürünün biçimlendirilmesinde kişisel beğenilerini ve el becerilerini kullanırken, deneyimin gerçekleştiği mekânı da ürün ile birlikte yeniden hatırlayabilmektedirler. Kişiselleştirme sürecinde kullanıcı ürün yoluyla kendini ifade ederek kişisel bir başarı deneyimlerken, ürün de kullanıcıya özel bir kimlik kazanır (Mugge vd. 2009).

3.2.1.1. Yerel Üretim Deneyimlenmesi

Turizm sıradan/gündelik ile sıra dışı arasındaki temel bir ikili ayırmadan kaynaklanır. Turist deneyimleri, gündelik hayatla karşılaştırıldığında sıradan olmayan ve hoş giden deneyimlerden oluşmalıdır. Ayrıca turiste hizmet edecek nesnelere bir biçimde sıradanlıktan uzaklaşmış olması gerekmektedir. İnsanlar, gündelik yaşamda genelde karşılaşılanlardan farklı ölçekte olan veya farklı duyuları içeren hazları deneyimlemelidir (Urry, 2009). Ancak, anlamlandırma ve duygusal tepki kullanıcılar tarafından oluşturulduğundan ve tasarımcının öngörüsünün ve etkisinin ötesinde

gerçekleştiğinden, ürünlere kişisel anlamlar yüklemek tasarımcılar için zorlu ve belirsizlikler içeren bir süreçtir. Bu bağlamda, kullanıcıları tasarım sürecinde etkin kılmak ve kullanıcıların ürünleri tasarlaması, yapması ve dönüştürmesi yoluyla kişisel anlatılar yaratmasını sağlamak, daha güçlü bir ürün-kullanıcı bağının oluşmasını destekleyebilir (Ozan ve Doğan, 2018). Yerel üretimlerin kullanıcılar tarafından deneyimlenmesi amacıyla geleneksel endüstri gezileri (Japonya), yerel üreticilerle bir araya gelinebilecek bir rota oluşturulan Orkney Adası, 2. İstanbul Tasarım Bienali kapsamında yerel üretici ve tasarım rotaları gezileri ve Avanos çömlek atölyeleri (Şekil 5) gezileri örnek olarak verilebilir.

Şekil 5. Nevşehir Avanos Çömlek Atölyeleri ve Takaoka şehri geleneksel endüstri gezileri ve el sanatlarının deneyimlenmesi (Japonya)

Kaynak: <http://www.avanos.gov.tr/canak-comlek-atolyeleri> Erişim Tarihi: 20.04.2019

Kaynak: https://japan-magazine.jnto.go.jp/en/1808_takaoka.html Erişim Tarihi 23.04.2019

3.2.1.2. Yapay Canlandırma-Yerel Olmayan Üretimin Deneyimlenmesi

Eski gibi görünen ya da eski olma iddiasındaki ‘gelenekler’in kökenleri sıklıkla oldukça yakın geçmişe dayandığı gibi, bazen bu geleneklerin icat edilmiş olduklarını söylemek mümkündür. İcat edilmiş gelenek, inşa edilmiş, kurumsallaşmış geçmişte izi sürülmesi güç geleneklerin yanı sıra, kısa ve belirlenebilir bir zaman diliminde (birkaç yılda) ortaya çıkan ve hızla yerleşmiş olan gelenekleri de kapsamaktadır (Hobsbawn, 2006). Geçmişteki geleneklere göndermeler yapmakla birlikte yapay-kurgu mekânlar yaratılan ve etkinlikler düzenlenen turizm alanında icat edilmiş geleneklere sıkça rastlanmaktadır. Turizm, ülkelerin sahip oldukları doğal ve kültürel değerlerini ya da ticari amaçlar için kurgulanmış alanları sergilemenin en yaygın yöntemi olarak belirtilebilir. Cohen (1988) turizme dair doğal ve kurgulanmış (yapay) olmak üzere iki tür çekim alanı olduğunu belirtir. Doğal çekim alanları turistik amaçlar için değiştirilmemiş fiziksel, kültürel, etnik ve arkeolojik bölgelerdir. Ancak değişime uğramış ya da yeni bir hizmet alanı

olarak yeniden tasarlanmış çekim alanları, turistik amaçlar için yaratılmış tümüyle yapay karakterdeki bölgelerdir. Temalı etkinlikler ile kültürel faaliyetlerde kullanılmak üzere yeni kimlikler kazandırılan bu bölgelere İngiltere Kirkcudbright kenti örnek olarak verilebilir. Kirkcudbright’de bulunan sanatçılar ve zanaatkarlar her yıl belirlenen tarihlerde yetişkinler ve çocuklar için atölye çalışmaları düzenleyerek sanat ve zanaatın deneyimlenmesi için bir turistik gezi düzenlemektedir. Yerel üretimi ya da yerel malzemeleri ile tanınmayan bu bölgede bulunan atölyelerde düzenlenen etkinlikler, yalnızca turizmin canlandırılması için oluşturulan yapay bir etki olarak belirtilebilir. Düzenlenen atölye çalışmalarında kullanıcıya yarı-tamamlanmış hazır şablonların verilerek kişisel maskelerinin oluşturulması, çizimi önceden yapılan ve katılımcının renklendirilmesi beklenen panoların ve üç boyutlu nesnelerin uygulamaları (Şekil 6) yapılmaktadır.

Şekil 6. Çocuklar ve yetişkinler için atölye çalışmaları Kirkcudbright, İngiltere

Kaynak:<http://www.artandcraftstrail.com/news/> Erişim Tarihi:23.04.2019

3.3. Uygulamalı Kültür Müzeleri

İnsanlar artık geçmiş tarihsel devirlerden kalma büyük sanat yapıtlarını görmekle ilgilenmenin yanı sıra, sıradan olanın (mütevazı evlerin ve günlük yaşam ve çalışma biçimlerinin) temsillerini de çekici bulmaktadır. Cam üfleme sanatı, pamuk eğirme, tuz imalatı, dantel işleme gibi gündelik işler çağdaş müzelerde temsil edilmeye değer bulunmaktadır (Urry, 2009). Etkileşimli sergilemenin gerçekleştirildiği bu müzelerde ziyaretçiler, müzedeki eserleri yalnızca gözlemlemek yerine katılımcı olarak zamanı, mekânı ve nesneyi deneyimleyebilmektedir. “Yaşayan müzeler ölü müzelerin, açık hava müzeleri kapalı müzelerin, ses mutlak sessizliğin yerini almaktadır; sergilenen eserler camekânlarla ziyaretçilerden ayrılmamaktadır ve serginin multi-medyatikleştirilmesi söz konusudur” (Urry, 2009: 208). Somutun yanında somut olmayanın da korunmasını amaçlayan uygulamalı müzelerde ziyaretçiler; yalnızca izleyici değil, uygulama odaklı yaklaşımlar ile katılımcılara dönüşmektedir. Türkiye’de de halk yaşamı ve onun ürettiklerini sergileme düşüncesiyle ‘Yaşayan Müze’ ismiyle

uygulamalı kültür müzeleri kurulmaya başlanmıştır (**Şekil 7**). Türk kültürünün somut ve somut olmayan kültürel mirası sergilenmekte ve yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Şekil 7. Ankara Beypazarı Yaşayan Müze içinde El Sanatları Deneme Örneği
Kaynak: <http://www.yasayanmuze.net/page1.aspx> Erişim Tarihi 23.04.2019

Türkiye’de 2007 yılında açılan ilk ‘Yaşayan Müze’ Beypazarı’nda yer almaktadır. Müzede, geç Osmanlı ve genç Cumhuriyet dönemi günlük yaşamı, gelenekleri, ritüelleri ziyaretçilere sunulmuştur. Kültürel değerlerin yaşatılması ve aktarılması amacıyla oluşturulan müzede ziyaretçilerin el sanatları uygulamaları da yapabilecekleri alanlar yer almaktadır. Uygulama alanlarında katılımcıların anı nesnelerini oluşturabilecekleri, ebru sanatı ve ıhlamur baskı bölümleri yer almaktadır (URL-1).

Şekil 8. Gaziantep Tarihi Gümrük Hanı Yaşayan Müze içinde El Sanatları Deneme Örneği
(Fotoğraflar: Ege Kaya Köse)

Gaziantep'te Kültür Yolu Projesi kapsamında, unutulmaya yüz tutmuş yöresel el sanatlarının yaşatılması amacıyla Gümrük Han'ı Yaşayan Müze'ye dönüştürülmüştür. Gümrük Han'da cam üfleme, bakır işleme, takunya yapımı, ebru sanatı, Antep işi ve kutnu dokuma zanaatları yaşatılmaktadır. Ziyaretçiler atölyelerde zanaat faaliyetlerine katılarak, malzemeyi ve üretim sürecini deneyimleyebilmektedir. Gerçekleştirilen bu etkinlikler ile katılımcıların oluşturduğu ürünler, kendi üretimleri olan hediyelik eşyalara dönüşmektedir (URL-2).

4. Safranbolu'da Turizme Yönelik Geleneksel Üretim

Safranbolu'da üretim ilişkilerinde gelişen durumu anlamak için tarihsel süreç içinde Anadolu'da ticaret ve küçük zanaat üretiminin değişme sürecine bakmak gerekmektedir. Pek çok millete ev sahipliği yapmış Safranbolu, özellikle Osmanlı dönemiyle birlikte önemli bir yerleşim bölgesi haline gelmiştir. Bu dönemde küçük taşra kentlerinin Anadolu'daki ekonomik yapı içinde özel bir yeri vardır. Bu yerleşmelerin çoğu, önemli merkezler arasındaki ticaret yolları üzerinde, malların yüklenip, indirilmesi, güvenli olmaları, uzun ve yorucu yolculuklarda da konaklama olanağı vermesi açısından birer durak olma niteliği taşımaktadır. Safranbolu kentinde üreticiler ticaret merkezleri arasında iş yapan tüccarlara ipek dokumacılığı, deri tabaklama, bakır işçiliği, semercilik, saraçlık, yemenicilik gibi farklı hizmetler sunabilecek şekilde özelleşmiş ve uzmanlaşmıştır (Gönenç, 2005; Kalyoncu, 2010). Safranbolu kentinin ticaret yolları üzerinde yer alması, yörede üretilen zanaat ürünlerinin büyük kent pazarlarına ulaştırılmasını sağlamıştır. Kentin konaklama ihtiyacının giderilmesi dışında temel gereklilikleri yerine getirecek zanaat dallarını barındırması ve ticaret ağının bir parçası olması zanaat çeşitliliğini yaratmıştır (Emecen, 1999; Tunçözgür, 1999).

Türkiye'de 1950'lerden itibaren görülen sanayi üretimine kayma eğilimi ile zanaat nesnelere önemini yitirmeye başlamıştır (Karakuş, 2015). Karabük Demir-Çelik fabrikasının kurulması ve lonca örgütlerinin kaldırılması ile Safranbolu'nun ekonomik yapısı bozulmuş ve geleneksel üretim yöntemleri yok olmak ile karşı karşıya kalmıştır. Safranbolu, 1990'lı yılların sonunda Demir Çelik Fabrikalarına ziyaret amaçlı gelen kişilerin konaklamaları için bir konağın restore edilip butik otele dönüştürülmesi ile turizme açılmıştır. Safranbolu bu tarihten itibaren de demir çelik sanayisinin gölgesinde tükettiği kadar üreten üretim modelinden uzaklaşarak, turizme açılan bir mekân olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle son yıllarda gelişme eğilimi gösteren turizm hem bölgenin hem de bölgedeki sektörlerin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Safranbolu Kaymakamlığı, 1997).

Safranbolu kenti mimari yapıları ile 1994 yılında UNESCO Dünya Miras Kenti listesine girmiştir. Bu tarih itibarıyla kent turistik bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Mimari yapıları ile gündeme gelen Safranbolu’da geleneksel ürünlerin ve üretim yöntemlerinin de korunması ve turizme kazandırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Zanaat geleneğini sürdüren üreticiler, gündelik kullanıma yönelik nesnelere turizme yönelik nesnelere dönüştürme arayışındadırlar. Restorasyon çalışmalarında kullanılmak üzere, geleneklere uygun olarak üretimi gerçekleştirilen ürünler turizme yönelik sunumlar ile yeni anlamlar kazanmış ve üretim biçiminin sahnelendiği turistik bir gösteriye dönüşmüştür. Safranbolu kentinde, turizm potansiyelinin artması ile geleneksel el sanatları üretimi yönünü değiştirmiş, arz talep dengesinde yenilenme yolunda ilerlemiştir. Yemencilik, bakırcılık-kalaycılık gibi zanaat dalları ile uğraşan üreticiler, kendilerini turizme adapte edip bu yolla ayakta kalmaya çalışmaktadırlar. Demirciler özellikle geleneksel Safranbolu evlerinde kullanılan kapı göbeği, güllap (mentese), kapı tokmağı vb. nesnelere üretirken bunları hem turizm amaçlı satmakta hem de restorasyonu yapılan evlerde kullanılmak üzere ürettikleri kapı aksesuarları ile geçmişin izlerini yeniden üretmeye devam etmektedirler (Karabük Valiliği, 2011).

Safranbolu özelinde turizm ve yerel üretimde yapılabilecek işbirliklerine zemin olacak kurumlar mevcuttur. Kente gelen turistlere, uygulama yoluyla kültür aktarımı, yerel üretimin deneyimlenebileceği atölyelerin kurulması ile mümkün kılınabilir. Yerel üretimin deneyimlenmesi, ziyaretçilerin aynı zamanda yöre halkı ile birebir iletişimini de sağlamakta ve turistik deneyimi bu yolla güçlendirmektedir. Yerel üretime tasarım desteği ve müdahaleleri için ise, kentte bulunan kültür eğitim merkezi ve Güzel Sanatlar Fakültesi potansiyel oluşturmaktadır. Gerek ziyaretçilerin yerel üretimi deneyimlenebileceği, gerek yöre halkının tasarım farkındalığı kazanacağı yeni bir atölye deneyimi gerçekleştirmek, bu zeminde mümkün kılınabilir. Bu atölyelerde yerele özgü ürünlerin tasarlanması ve üretilmesi sağlanabilir, yerel yönetime bağlı bulunan halk eğitim merkezi kursiyerleri de atölyelerde aktif rol alarak uygulamaya dayalı çalışmalarda becerilerini sunabilirler.

Sonuç

Kongar (2008) kültürü “insanın yarattıklarının tümü” olarak tanımlamıştır. Bir bütün oluşturan kültürün çözümlenme amaçları maddi ve manevi kültür ayrımıdır. Bireyin yarattığı bütün araç gereçler maddi kültürü iken, yaratılan anlamlar, değerler ve kurallar manevi kültürü oluşturmaktadır. Temelde insani ihtiyaçları giderme amacıyla, emek ve yaratma becerisi ile biçim kazanan, üretildiği bölgenin/toplumun kültürel özelliklerini taşıyan ve kültürün aktarıcısı olan zanaat ürünlerinin üretim geleneğini sürdürmek onu sürekli geliştirmekle mümkün olabilmektedir. Ancak geleneksel ve yerel kültür,

günümüze uyarlanabildiğinde sürdürülebilir kılınabilmektedir. Kültürün, geleneğin ve üretimin nesiller arasında aktarımının sağlanabilmesi; tasarım disiplinler arası çalışmalar ile kültürel mirasın korunması ve günümüze uyarlanması ile gerçekleştirilebilir. Geleneksel olarak üretim ve pazarlama arasında köprü görevi gören tasarımcılar, zanaatkârlar ile yerel üretim nesnelерinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için önemli bir rol oynamaktadır. Tasarım aynı zamanda yerel üretimlerin pazarda yer alabilmesi için gereken seri üretim, üretkenlik ve kalite kontrolleri gibi endüstriyel kavramları da içerebilmektedir. Bu nedenlerden ve daha fazlası için, tasarımcılar zanaatkârların küresel pazar ağlarından faydalanabilmeleri amacıyla yerel özellik taşıyan ürün, hizmet ve altyapı girişimlerine katkıda bulunarak erişilebilir ve sürdürülebilir olmalarını sağlayabilirler (Reubens, 2016; Manzini, 2011).

Kültürün temsilinin somut göstergesi olarak zanaat üretimi nesnelер, turizm aracılığıyla ekonomik kalkınmanın adımı olarak yerel üretimde sürdürülebilirliğin sağlanmasına etki etmektedir. Çalışma kapsamında yerel üretim, turizm ve tasarım başlıkları altında turizme yönelik geleneksel üretime katkıda bulunan tasarım müdahaleleri incelenmiştir. Kavramsal ve pratik yönü ile incelenen müdahale stratejileri, örnekler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda araştırma kapsamında alan çalışmasını yönlendirebilmek amacıyla mevcut tasarım müdahale örnekleri sınıflandırılmıştır. Araştırmada ortaya konulan deneyim, deneyimlemek, uygulama, birlikte yaratma kavramlarının Safranbolu'da yerel üretim üzerinde etkileri olacağı öngörülmektedir. Farklı disiplinlerin yöre halkı ve ziyaretçilerle iş birlikleri ile kurulabilecek yeni bir atölye ile katılımcılar birlikte yaratma eylemi içerisinde yer alabilir. Böylelikle ortak yaratma eylemi içerisinde yer alan tasarım eğitimi almış ve almamış katılımcılar arasında becerilerin aktarımı gerçekleştirilebilir. Uygulamaya dayalı böylesi bir birlikte yaratma eylemi, yerel üretim kültürünü deneyimlenebilir kılar ve bireyin becerileri doğrultusunda kişiselleştirilmiş, aynı zamanda yapılan turistik gezinin temsili niteliğinde ürünlerin ortaya çıkmasına olanak tanır.

Kaynaklar

Altay, C., Öz, G. (2016). Bir Alttan Bir Üstten: Tasarım ve Zanaat Arasında Bir Diyalog. N, Börekçi, D. Koçyıldırım ve A. Günay (Ed.), *UTAK 2016 İkinci Ulusal Tasarım Araştırmaları Konferansı: Sorumluluk, Bağlam, Deneyim ve Tasarım Bildiri Kitabı* içinde, 607-623. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı.

Bağlı, H. (2001). *Temsil Araçları Olarak Zanaat ve Tasarım: Turistik Nesnelер Üzerine Kavramsal Bir Analiz*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Baudrillard, J. (2010). *Nesneler Sistemi*. Oğuz Adanır (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Bernabei, R., Power, J. (2017). Personalisation From a Design Practice Perspective. *Proceedings of PLATE 2017 Conference*, Delft University of Technology, 8-10 November 2017, 37-40. doi:10.3233/978-1-61499-820-4-37
- Bozzola, M., Giorgi, C., German, C. (2012). *Design for Regional Cultural Heritage Museum Merchandising and Craftsmanship*. Torino: Celid.
- Busch, O., Holroyd, A., Keyte, J., Yin, S. (2014). In the Making: The Power to the People Workshop Track at Crafting the Future. *The Design Journal*, 17:3, 379–401. doi: 10.2752/175630614X13982745782966
- Cohen, E. (1988). Authenticity And Commoditization in Tourism. *Annals of Tourism Research*, 15:3, 371-386. doi: 10.1016/0160-7383(88)90028-X
- Cohen, E. (1989). The Commercialization of Ethnic Crafts. *Journal of Design History*, 2: 2/3, 161-168. <http://www.jstor.org/stable/1315805>
- Çiftçi, H., Walker, S. (2017). Design for Grassroots Production in Eastern Turkey through the Revival of Traditional Handicrafts. *The Design Journal*, 20:1, 2991-3004. doi: 10.1080/14606925.2017.1352808
- Desmet, P. M. A., Hekkert, P. (2002). The Basis of Product Emotions. Green, W., Jordan, P (Ed.), *Pleasure with Products, Beyond Usability* içinde (s. 60-68). London: Taylor & Francis.
- Emecen, Feridun. (2003). Taraklıborlu'dan Safranbolu'ya: Bir Müze-Şehrin Doğuşu ve Yükselişi. *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu*, 4-6 Mayıs 1999, Safranbolu.
- Fuad-Luke, A. (2009). *Design Activism: Beautiful Strangeness for a Sustainable World*. London: Earthscan.
- Gönenç, Gökhan. (2005). *Rehber Safranbolu*. İstanbul: Ceyma.
- Greru, C., Kalkreuter, B. (2017). Design and the Evolving Tradition of Sanganer Hand Block Printing: Formation and Negotiation of Artisanal Knowledge and Identities Against the Backdrop of Intangible Cultural Heritage. *The Journal of Modern Craft*, 10:2, 137-156. doi: 10.1080/17496772.2017.1351102
- Gordon, B. (1986). The Souvenir: Messenger of the Extraordinary. *Journal of Popular Culture*, 20:3, 135-146. doi: 10.1111/j.0022-3840.1986.2003_135.x

Harvey, D. (1990). Flexible Accumulation Through Urbanism: Reflections on 'Post-modernism' in the American City. *Perspecta*, 26, 251-272. doi: 10.1111/j.1467-8330.1987.tb00375.x

Heskett, J. (2001). Past, Present, and Future in Design for Industry. *Design Issues*, 17 (1),18-26. doi: 10.1162/07479360152103804

Heskett, J. (2002). *Design a very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.

Hobsbawn, E., Ranger, T. (2006). *Geleneğin İcadı*. Mehmet Murat Şahin (Çev.). İstanbul: Agora.

Hughes, J. (2013). What Value Creation Will Look Like in The Future, [online] *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2013/05/what-value-creation-will-look-like-in-the-future>.

Hünere, Z., Er, B. (2012). Halk Kültürünün Tanıtılmasında El Sanatlarının Yeri ve Önemi, *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1:1, 179-90. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/313543>

İngin, A. (2011). *Made in Şişhane, İstanbul, Küçük Üretim ve Tasarım Üzerine*. İstanbul: Tetra.

İngin, A., Altay, C. (2014). Zanaat Atölyelerinin Ürün Tasarımı Müfredatına Eklemlenmesi: ID202 ve Şişhane. P. Kaygan ve H. Kaygan (Ed.), UTAK 2014 Eğitim, Araştırma, Meslek ve Sosyal Sorumluluk Bildiriler Kitabı içinde (185-201). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.

Kalyoncu, H. (2007). *Cumhuriyet Kenti Karabük*. Karabük: Karabük Belediyesi.

Karabük Valiliği. (2011). *Karabük Safranbolu El Sanatları*, Ankara: Anıt.

Karakuş, G. (2015). 21. Yüzyıl Türkiye'sinde Tasarım ve Zanaat Manifestosu. *From Crafts to Design, İstanbul Modern Platform for Crafts, Art and Design* içinde (1419). <http://zanaattantasarima.istanbulmodern.org/download/e-katalog.pdf?v=2>.

Kaya, Ç. (2011). *Designer As Enabler: A Methodology of Intervention for Designers*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilim ve Teknoloji Enstitüsü, Endüstri Ürünleri Tasarımı Anabilim Dalı,.

Kaya, Ç., Gelmez, K. (2013). Grassroots Empowerment with Design in a Community of Practice in Turkey. *Journal of Arts & Communities*, 5:1, 55-72. Doi: 10.1386/jaac.5.1.55_1

Kongar, E. (2008). *Kültür Üzerine*. İstanbul: Remzi.

- Manzini, E. (2011). The New Way of The Future: Small, Local, Open and Connected. *Social Space*, 100–105. <https://pdfs.semanticscholar.org/2dce/b9b5ba8293a530ed0de01ea726afed648cc1.pdf>
- Mugge, R., Schoormans, J. P. L., Schifferstein, H. N. J. (2009). Emotional Bonding with Personalised Products. *Journal of Engineering Design*, 20(5), 467–76, doi: 10.1080/09544820802698550
- Niedderer, K., Townsend, K. (2014). Designing Craft Research: Joining Emotion and Knowledge. *The Design Journal*, 17:4, 624-647. doi:10.2752/175630614X14056185480221
- Norman, D. A. (2004). *Emotional Design: Why We Love (or Hate) Everyday Things*, New York: Basic Books.
- Nugraha, A. (2012). *Transforming Tradition: A Method For Maintaining Tradition in a Craft and Design Context*. Helsinki: Aalto University, School of Arts, Design and Architecture.
- Ozan, E., Doğan, Ç. (2014). Kişiselleştirme Yoluyla Kullanıcıları Tasarım Sürecinde Etkin Kılan Yöntem ve Yaklaşımların Sürdürülebilirlik için Ürün Tasarımı Açısından Değerlendirilmesi. P. Kaygan ve H. Kaygan (Ed.), *UTAK 2014 Eğitim, Araştırma, Meslek ve Sosyal Sorumluluk Bildiriler Kitabı* içinde (157-172). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Ozan, E. ve Doğan, Ç. (2018). Birlikte Tasarım Sürecine Yerel Bir Yaklaşım: Nakış Becerilerini Etkin Kılan ve Kişiselleştirmeye Olanak Veren Aydınlatma Tasarımı. G. Yargın, A. Karadoğaner ve D. Oğur (Ed.), *UTAK 2018 Tasarım ve Umut Bildiri Kitabı* içinde (29-44). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Polanyi, M. (1966). *The Tacit Dimension*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Reubens, R. (2010). To Craft, By Design, For Sustainability: Deconstructing Craft as an Input Info Constructing Sustainability Design. *Making Futures Journal* 4. <http://makingfutures.plymouthart.ac.uk/media/75749/rebecca-reubens.pdf>
- Safranbolu Kaymakamlığı. (1997). *Safranbolu Briefing Raporu*, Safranbolu: Safranbolu Kaymakamlığı Yayınları.
- Sanders, E. B. N. (2002). From user-centred to participatory design approaches. J. Frascara (Ed.), *Design and The Social Sciences: Making Connections* içinde. London: Taylor & Francis.
- Sanders, E.B.N. ve Stappers, P.J. (2008). Co-creation and the New Landscapes of Design. *CoDesign*, 4:1, 5-18. doi: 10.1080/15710880701875068

Schön, D. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. USA: Basic Books.

Şişmanyazıcı, B., Yıldız, H. (2010). Tarihi Kentsel Alanlarda “Toplumsal ve Mekânsal Yeniden Yapılanma”: Fener ve Balat Örneği. *Mimarlık*, 352: Mart-Nisan 2010. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=366&RecID=2324>

Tunçözgür, Ünsal. (1999). *Dünü ve Bugünü ile Safranbolu*. Ankara: Meteksan.

Tung, F.W. (2012). Weaving with Rush: Exploring Craft-Design Collaborations in Revitalizing a Local Craft. *International Journal of Design*, 6:3, 71-84. <http://www.ijdesign.org/index.php/IJDesign/article/viewFile/1077/528>

Urry, J. (2009). *Turist Bakışı*. İbrahim Yıldız, Enis Tataroğlu (Çev.). Ankara: Bilgesu.

Woodward, I. (2016). *Maddi Kültürü Anlamak*. Ferit Burak Aydar (Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Yılmaz, T. (2015). *Sürdürülebilirlik ile İlgili Ölçütlerin Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümlerinin Öğretim Programlarına Entegrasyonu: Bir Yöntem Önerisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Zhan, X., Walker, S., Hernandez, R., Evans, M. (2017). Craft and Sustainability: Potential for Design Intervention in Crafts in the Yangtze River Delta, China. *The Design Journal*, 20:1, 2919-2934. doi: 10.1080/14606925.2017.1352802

Zhan, X., Walker, S. (2018). Value Direction: Moving Crafts toward Sustainability in the Yangtze River Delta, China. *Sustainability*, 10:4, 1-20 doi: 10.3390/su10041252

İnternet Kaynakları

URL-1. <http://www.yasayanmuze.net/page1.aspx> [Erişim:23 Nisan 2019]

URL-2. <https://muzeasist.com/muze/profil/yasayan-muze-tarihi-gumruk-hani> [Erişim: 15 Mayıs 2019]